

IRAK-TÜRKMAN EDEBİYATINDA YENİ ŞİİRİN TARİHİNE BİR BAKIŞ

Sakine QAYBALIYEVA*

Özet

Geçen yüzyılın 50'li yıllardan başlayarak artık Irak-Türkman edebiyatında yeni fikir, yeni cereyanlar oluşmaya başlıyordu. Bu dönemde edebiyat aleminde gerek içerik, gerekse de konu açısından zengin yenilik dikkat çekiyordu.

Yeni nesil Irak-Türkman şairleri aruzdan daha çok hece veznine üstünlük verirler. Bunun sebebi heca vezninin sadeliyi ile halk uslubuna yakın olması ve halkın iç dünyasını kendine özgü tarzda yansıtan bir şiir türü olmasıdır.

Anahtar sözcükler: Irak, Türkman, edebiyat, şiir, hece, aruz, vezn, folklor, halk, uslub

REVIEW OF THE NEW STYLE POETRY IN IRAQ – TURKMAN LITERATURE**Abstract**

Beginning from early XX. century, new opinion, new lines were improving in Iraq – Turkman literature that has a long history. During this period the new theme and the new style were flourishing in literature. Next generation of Iraq-Turkman poets prefer syllable verse to aruz verse. It is related with the simplicity of syllable verse and folklore style, and syllable verse's characterizing intends and wishes of the people in a sound way and demonstrating them.

Key words: Iraq, Turkman, literature, poetry, syllable, aruz, verse, folklore, people, style

* Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü Türk Halklarının Folkloru Bölümü, sakina051@rambler.ru

Giriş

Irak ahalisini oluşturan üç halktan biri olan Türkmanlar (sayı olarak Arap ve Kürtlerden sonra) ülkenin Kuzey Batısındaki büyük Türkman bölgesi olan Telefer'in Batısında ve Sincar kasabasının Güneyinde Sino, Tellevi, Meydankulı, Sıbate, buradan daha çok köyden başlayarak Telefer şehri, Efkeni, Butepe, Buhur, Kırmızı, İrfi, Mıstah, Şeh İbrahim, Hemre, Termi, Gubuk, Telazze, Harabcemmaş, Cuma ve Malveran gibi yetmişten fazla birçok büyük-küçük köyden sonra Musul şehrinin Nineva, (Yunus Peygamber) Feyseliye Mansur semtleri, Gaziye, Reşidiye, Şirehan, Karakoyunlu, Karayatağ, Selamiye, Yarımca, Kızfehre, Tezharab, Babnet gibi birçok Türkman köyleriyle birlikte elliden fazla Türk soylu, Bektaşî tarikatlı Şebek (Şahbek) diye tanınan Arbçiyeye, Gökçeli, Toprakziyaret, Heznetepe, Kibirli, Zehrahatun, Tercile, Karatepe, Şebek, Ortaharab, Cinci, Faziliye, Şakuli, Seyyidler, Bahemze gibi şebek Türkman köylerinden sonra Erbil şehrini göstermek lazımdır. Altunköprü, Türkmanların kompakt yaşadığı tarihi Kerkük şehri, daha çok Kerkük-Bağdat yolu boyunca bulunan Tezehurmatu, Yaycı, Kümbetler, Tirkalan, Çardağlu, Leylan, Beşir, Yehyeva, Tirkeşqan, Kızılyar, Ömermenden, Bilava, İlincaq gibi köyler, Tavuğ bölgesi ve onun İmam Zeynalabidin köyü, Tuzhurmatu Ali, Emirli, Yengice, Bastamlı, Çardağlu, Kokus, Hasadarlı, Şahseven, Elbuhesen, Biravuçlu, Muratlu, Abbud, Zengülü ve böylece birbirinin ardınca Bayat köyleri, Kifri Ali, Aştöken, Birefekire, Tatran, Sendiç, Karatepe, Koruk, Çincal, Alisaray, Decle Çayı üzerinde Karahan (Celevle), Kızlarbat, Hanegin Ali, Zaviye köyü, Şehreban Ali, Mansuriye, Mendeli Ali ve onun Kazaniye bucağı, Bedre Ali boyunca Kuzey-Batıdan Güney-Doğuya doğru uzanan geniş, verimli arazilerde yayılmışlar.

Maalesef bu kadar geniş arazide yaşayan Türkmanların sayı hakkında hiçbir zaman sabit bir rakam gösterilmiyor, "belirli kaynaklar bu sayının gerçekte olduğundan az gösterilmesi için çalışıyorlar"¹. Irak-

¹ Sinan Said, *Irak'ta Türk Matbuatı ve Edebi Meseleler* (Yayınlanmamış Doktora tezi, Baskı: 1969), s. 27

Türkman araştırmacısı Dr. Rıza Demirci “Gelecek nüfus sayımı ve Irak Türkmanları” adlı makalesinde bu münasebetle yazır: “Dünyanın birçok ekonomik açıdan gelişmemiş ülkeleri gibi Irak’ta da nüfus sayımı yaklaşık rakamlara dayandırılmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra – 1921 yılında Irak ahalisinin sayı yaklaşık olarak 2 500 000 gösterilmiştir. 1927 yılında verilen 54 sayılı ahalinin nüfus sayımı kanunuyla da bu işler yasallaştırılmıştır. Ama şu kanunda dikkate alınmış teze göre ahalinin 19/10/1947 yılında alınan 30 sayılı ek kararlar hayata geçirilen sayı esastır. Burada Irak ahalisinin sayı 200 000 göçeri tayfa ahalisi ile birlikte 4 816 185 olarak gösterilmiştir. 1957 yılında yapılan nüfus sayımında bazı küsurlara, yanlışlara yol verilmiş ve özellikle milliyet ve dil birliğinin gerçek varlığının ortaya koyulmasında baskılar olmuştur. Bu nüfus sayımında Irak ahalisinin sayı 6 339 960’a çatmış, aslında bu zaman statüğe esaslanmayan Irak’taki Türkmanların sayı 300 bini geçmişti. Türkmanlar Irak ahalisinin üçüncü kısmını (Arap ve Kürtlerden sonra) oluşturmaktadır”².

Irak-Türkman edebiyatının çağdaş durumunu ışıktandırmak için ilkönce, bu edebiyatın tarihine, aynı zamanda etki kaynaklarına değinmek isterdik. Genellikle, Irak-Türkman edebiyatının gelişmesini iki istikamette izlemek daha uygun olurdu:

- 1) Irak Türkmanlarının folkloru
- 2) Irak Türkmanlarının yazılı edebiyatı.

Geçen yüzyılın 50’li yıllardan başlayarak artık Irak-Türkman edebiyatında yeni fikir, yeni cereyanlar oluşmaya başlıyordu. Bu dönemden itibaren edebiyatın geniş inkişafı için elverişli şerait yaranırdı. Edebiyata yeni düşünce tarzı geliyordu. Bu dönemde edebiyat aleminde gerek içerik, gerekse de konu açısından zengin yenilik dikkat çekiyordu.

Irak-Türkman şiirindeki yenilikleri araştırmacı İ. Daguglu böyle değerlendirir: “Yeni fikir akımları Doğuda başlayınca, başta şiir olmak

² Rıza Demirci, *Gelecek Nüfus Sayımı ve Irak Türkmanları* (Kardeşlik Dergisi, sayı 6/7, Bağdad: 1970), s. 60

üzere Türkmen edebiyatı ondan etkilendi. Şairler eski üsluplardan uzaklaşarak tabiata ve insana doğru yöneldiler, toplumun ve insanlığın ilke ve arzularını yansıtmaya, kendi fikirlerini yeni kalıplarda ifade etmeye başladılar”³.

Bu edebiyatı temsil edenler arasında yaşlı – tecrübeli, genellikle klasik şiirden beslenen şairler olduğu gibi yeni edebi okullardan etkilenen şairler de vardır. Doğal olarak, yeniliye can atan şair ve yazarlar ne kadar çoktuysa, klasik şiiri -aruzu destekleyen, bu şiirin tamamen edebiyattan uzaklaşmasına, yeni şiirle değişmesine karşı gelenler de az değildi.

Yeni nesil Irak-Türkman şairleri aruzdan daha çok hece veznine üstünlük verirler. Onlar bunu çeşitli nedenlerle izah ederler. Şair Hayrullah Kazım bunun nedenini şöyle izah eder: “İnsan aruz ile şiir yazarken kalıpları doldurmak için lüzumsuz ve boş kelimeler kullanmaya başvurur”⁴. Bu günün şairi için aruz ile yazmak zordur. Aruzla Nesimi’nin, Fuzuli’nin muhteşem beyitleri kadar kamil eserler yaratmak müşkül meseledir. Öte yandan şiirde talep olunan dilin saflığı, sadeliyi ve Rselisliğini aruzda bulmak kolay değil. Irak-Türkman şiirinde gazelden başka kaside, tahmis, mersiye (ağıt), methiye vs. şiir türleri de yayılmıştır. 70’li yıllardan sonraki nesil şairler arasında bu tür şiir yazmaya devam edenler Rıza Çolakoğlu, Üryan Veli Demirci, Sabah Gözlü, Eşref Dağlı, Fellah Muhabbet oğlu, Musa Coşkun ve Edip Asker’dir.

Irak-Türkman edebiyatında divan şiiri XX. yüzyılın 50’li yıllarına kadar kendi hakim konumunu korumuştur. Eleştirmen M. Rejioğlu “Şiir Toplumun Olmalı” adlı makalesinde bununla ilgili yazır: “Kökü dışa bağlı olan şu tarz edebiyat ne halkla ilgilendi, ne de halkın sesini beyan etti... Saray ve onun sahiplerine hizmet eden divan edebiyatı halkın acı dolu hayatından çok uzaktır. Ne halkın diline, ne de onun maneviyatına yakın olan bu edebiyat büyük filozof ve şair Şihabeddin’in de dediği gibi, edebiyat

³ İbrahim Daguglu, *Çağdaş Türkmen Şiirinin İstikametleri* (Kardeşlik Dergisi, sayı 1/2, Bağdad: 1962), s. 2

⁴ Memmed Arif Dadaşzade, *Doğma Kaynaklara Bağlı* (Edebiyat ve İncesenet Gazetesi, Baskı: 27 fevral 1973), s. 4

tarihinde süslü türbelere defnedilmiştir”⁵. Genç nesil tarafından hiç de tutulmayan klasik şiirin yerini onların bir iz olarak açtıkları yeni şiir tutmuştur.

Onu da kaydetmek lazımdır ki, gazel yazan Türkman şairleri aynı zamanda güzel koşmalar da yazırlar, onların çoğu aruz vezni ile beraber heceyle, bazen hatta serbest vezinde de eserler yaratırlar. Koşma yazan şairlerden Esed Naib, Tefik Celal Orhan, Mustafa Gökkaya, Reşid Ali Daguglu, İzzeddin Abdü Bayatlı, İsmail Serttürkman, Naseh Bezirgan, Hüseyin Ali Mübarek, Ali Merufoğlu, Felekoğlu ve başkalarını gösterebiliriz. Bu şairlerin çoğu halk edebiyatından beslenir, hoyratlar derliyor ve kendileri de hoyrata benzer bayatılar yazıyorlar.

El edebiyatına bağlı olan şairlerin şiirlerinde halk üslubuna yakınlık, sadelik, halk mizahı kuvvetlidir. Burada Naseh Bezirgan’ın “Gönlümün İsteği” şiirini gösterebiliriz:

Bu duman ateş ister,	Yatmış uyanmak ister,
Kölge bir güneş ister.	Derde dayanmak ister;
İnsanlar barış sever,	Hürriyete varmakçın
Yırtıcı savaş ister.	Kana boyanmak ister ⁶ .

Bu şiirde halk şiirinin kuvvetli etkisi hissedilir. Bu dönemde klasik şiire karşı koyulan ve milli şiir olarak değerlendirilerek Irak-Türkman edebiyatında öztürkçenin zaferine meydan açan hece şiiri hakim mevkie getirildi. E. Benderoğlu yeni şiiri böyle takdim ediyor: “Hece ölçüsüyle şiirlerini yazan şairlerimiz eski klasik divan şiirinin büsbütün tersi sayılan bir yöneme başvurdular. Şairlerimiz, hece şiiriyle, halkın ruhunu okşayan, halka daha fazla bağlanmayı, halkın acı ve sevinciyle ilgilenmeyi başardılar. Bunlar götördükleri bu düz yol, eski divan şiirinin hükümranlığını çöktürmek için bir başlangıç noktası olarak tarihe geçti. Şairlerimizin kimileri, bu tür şiirleriyle, çağdaşlık bayrağını taşıyarak, Irak

⁵ Mustafa Rejioğlu, *Şiir toplumun olmalı* (Kardeşlik dergisi, sayı 1/3, Bağdad: 1962), s. 38-39

⁶ Memmed Arif Dadaşzade, *Doğma Kaynaklara Bağlı*, s. 4

Türkman şiirinin parlak geleceği için sarsılmaz temel ve dayanaklar oluşturdular. Yaşamın çeşitli konularında, şiirlerini ölümsüz dilimizde ve dilimizin güzel hece tartısıyla yazdılar. Halka seslenen, hece şiiriyle Irak Türkmen şiirinin yeni dönüm noktası saptanıldı”⁷.

Araştırmacı Dr. Fazıl Mehdi Bayat da konuya böyle münasebet bildirmiştir: “Bu şiirimiz gerçekten de gençlik şiiridir veya öyle sayılmalıdır. Bu şiire Türkman milli şiiri adını vermek belki de daha doğru olurdu. Çünkü Türkman şiiri özellikle bu tür şiirle ilk kez olarak halkımızla ilgilenmiş, halkın dertlerini, cemiyetin arzu ve isteklerini dile getirmekle birlikte, hiç de bize uymayan o ağır ve yabancı sayılan divan edebiyatına da son vermek için bir zemin hazırlamış, giderek yayılarak onun yerini de alabilmiştir”⁸. Hızlı adımlarla gelişmeye başlayan Irak-Türkman edebiyatında hece şiirinin yaranması zaruretini birçok nedenlerle, aynı zamanda divan şiirinin artık dönemin taleplerine cevap vermemesi ve halkın ruhunu okşamaması, kültürel kalkınma, ister Batı, isterse de Türk edebiyatlarında olan cereyanlarla tanışlık, 50’li yılların sonunda Cumhuriyetin duyurusuyla basın organlarının halka yaklaşması, ana diline üstünlük vermesi ve böylece de öztürkçenin zafer kazanması ve diğer nedenlerle izah etmek olur.

Yeni şiirde klasik şiire karşı gelinir, ilkönce konu birliği korunurdu. Türkman şairleri şiirlerinde içten gelen duyguları coşkun ve etkili bir dille, çevik bir üslupla, bol teşbihlerle, güzel ahenkle iletir ve okuyucunun hafızasında derin izler bırakıyorlardı. Bu açıdan Nesrin Erbil’in “Hayat Bestesi” şiiri ilgi doğurur:

Eriyib axşama qarışarken gün,
Dura bilersenmi hep öyle gülgün?
Hayat bağçasından bir gül daha der

⁷Abdulletif Benderoğlu, *Irak-Türkmen Edebiyatı Tarihine Bir Bakış* (2 ciltte. I c. Bağdad: Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları (TKMY), 1989), s. 15-16

⁸ Fazıl Mehdi Bayat, *Türkmen Tarihinden Yapraklar* (Bağdad: 1975), s. 179

Bitmeden son demi bu fani ömrün.⁹

Onu da kaydetmek gerekir ki, edebiyatın geliştirilmesi amacıyla yazılan eserlerin az olması nedeniyle Irak-Türkman edebiyatçıları Türkiye ve Azerbaycan şairlerinin neşrolunmuş eserlerini okuyarak veya gizli edebiyatından yararlanarak onların etkisinde kalmışlar. Böylece, onlar edebiyat akımına yeni bir biçim kazandırmaya çalışmış, çağdaş edebiyat ve çağdaş medeniyete yenilikler getirmişler. Birçok şairler klasik aruz ölçülerinden imtina ederek hece ölçüsüne başlamış, bazı şairler ise serbest vezne üstünlük verseler de yaratıcılıklarında hece veznine de başvurmuşlardır. Akademik Hemid Araslı'nın da kaydettiği gibi çağdaş Irak-Türkman edebiyatı genellikle Türkiye ve Azerbaycan edebiyatından etkilenmiştir. Onlarla mukayesede Arap edebiyatının etkisi çok az olmuştur. Gerçekten bu etki Irak-Türkman şairlerinin yaratıcılığında kendisini belirgin şekilde gösterir.

Yeni şiiri Servet-i Fünun şiirleri ile kıyaslayan Dr. F.M. Bayat yazıyor: "Servet-i Fünuncular Arapça, Farsça kelimelerle kurallardan artıklamasıyla faydalanmış, bu yüzden halka değil, mutlu azlığa müracaat etmişler. Amma kapalı olsa da bile cemiyetin problemlerine yer vermişler. Yeni şiirimiz ise kendi dilimize bağlı olmakla bütün yabancı söz ve kelimelere yer vermemiş, dilimizin kendi kurallarına bağlı olmuştur. Bu nedenle de Servet-i Fünun şiirinin aksine halkımızın en geniş kitlelerine hitap etmiş, cemiyeti düşündüren meselelere hem kapalı, hem de açık şekilde dokunmuştur. Buna göredir ki, yeni şiirimiz klasik şiirimize karşı koyularak cemiyet tarafından desteklenmiş, giderek onun yerini işgal etmiştir"¹⁰.

Yeni şiirin gazeli sayılan yeni lirik şiirler, demek olur ki, bütün Türkman şairleri tarafından yazılmıştır. Kapsadığı konuların çeşitliliğine göre lirik şiir yazar şairleri böyle tasnif edebiliriz: keder ve ıstırap motiflerine geniş yer veren şairler Besim Demirçi, Muhammedali Ahmed

⁹ Fazıl Mehdi Bayat, *Türkman Tarihinden Yapraklar*, s. 185

¹⁰ Fazıl Mehdi Bayat, *Türkman Tarihinden Yapraklar*, s. 223

Bayatlı, İzzeddin Abdü Bayatlı, umut ve teselli veren şiirleriyle Mustafa Kemal Ahmed, gurbet ve yalnızlık duygularını yansıtan şiirleriyle Sabir Mardan, Sabir Demirci, Salah Nevres, M.Kamal Ahmed ve başkaları tanınmışlar.

Yapılan araştırmalar gösterir ki, Irak-Türkman şiirinde divan şiirinden çok önceler hece vezni varolmuştur. “Bu şiirin ölçüsü parmakla sayılır. İslamiyet’ten önce Türk şiirinde dikkat çeken dörtlüklerin çoğu hece ölçüsündedir. Bu şiir halkın iç dünyasını kendine özgü tarzda yansıtan bir şiir türüdür. Ölçüsü (7, 8, 10, 11, 12, 14) yani parmak ölçüsüyle sözler hecelenir. Bu ölçü bize Orhun-Yenisey abidelerinden, Dede Korkut destanlarından tanışır. Yunus Emre, Ahmed Yasevi ve Hatayi gibi şairlerin şiirleri heceyle yazılmıştır. Dolayısıyla bu şiir bizim milli veznimiz sayılır”¹¹ (8, 39-41).

Irak-Türkman edebiyatında 50’li yıllardan sonra hece vezninde yazan şairlerin sırası daha da genişlenmiştir – İzzeddin Abdü Bayatlı, Ebdülletif Benderoğlu, Ebdüleziz Semin, Receb Hesên, Esed Erbil, Muhammed Ömer Hemzeli, Hisam Hasret, Muhammed Abdulla Kerküklü. Bugün bile genç şairler arasında bu tür şiire başvuranların sayısı çoktur: Seyfeddin Biravçı, Şemseddin Kuzeçi, Sami Tütüncü, Salah Behlul, Saidoğlu ve başkaları. Bu tür şiirin üstünlüğü müziksel, melodik olmasıdır ki, ağızdan-ağza, kulaktan kulağa, yürekte-yüreğe yol bularak duyguları dile getirir. “Bu milli ölçünün yardımıyla şairlerimiz temiz bir dilde şiir yazmaya başladılar”. Bu tür şiirin geniş yayılması divan şiirinin edebiyat tarihinde yerini güzeşte gitmeli olduğunu gösterdi. Çünkü hece vezninde yazılan bu şiir “ dilin güzelliğini, Irak Türkmanları arasında yayılmış şivelerin özelliğini yansıtan bir dönem noktası addedilmektedir”.

Sonuç

Bütün zenginliğiyle uzun ve zor bir yol kat etmiş Irak-Türkman edebiyatı önemli türlerle verimli dönemler yaşayarak Türkmanların

¹¹ Faruk Faik Köprülü, *Irak Türkmen Şiirine Bir Bakış* (Yurt Dergisi, sayı 7, Bağdad: 2006), s. 39-41.

hayatında halkın sevinci, kederi, kaygıları, en başlıca olarak ise doğma dilini yansıtmaya açısından önemli rol oynamıştır. Irak-Türkman şiirinde hece ölçüsüyle şiirlerini yazan şairler, eski klasik divan şiirinin büsbütün tersi sayılan bir yönetime baş vurdular. Çağdaş Irak-Türkman şairleri, hece şiiriyle, halkın ruhunu okşayan, halka daha fazla bağlanmayı, halkın acı ve sevinciyle ilgilenmeyi başardılar. Onların baş vurduğu bu düz yol, eski divan şiirinin imparatorluğunu çökdürmek için bir başlangıç noktası olarak tarihe geçti.

Irak-Türkman şairleri, bu tür şiirleriyle, çağdaşlık bayrağını taşıyarak, anadilli şiirin parlak geleceği için sarsılmaz temel ve dayanaklar bıraktılar. Halka seslenen, hece şiiriyle Irak-Türkman şiirinin yeni dönüm noktası saptandı. Her bir acıdan sevgi konusu, bu tür şiirlerde geniş bir yer tuttuğu gibi, yurtsal ve ulusal konuların da ağırlığı vardır.

Kaynakça

Said, Sinan, *Irak'ta Türk Matbuatı ve Edebi Meseleler*, Yayınlanmamış Doktora tezi. Baskı: 1969

Demirci, Rıza, *Gelecek Nüfus Sayımı ve Irak Türkmenleri*, Kardeşlik Dergisi, sayı 6-7, Bağdad: 1970.

Daguglu, İbrahim, *Çağdaş Türkmen Şiirinin İstikametleri*, Kardeşlik Dergisi, sayı 1/2, Bağdad: 1962.

Dadaşzade, Memmed Arif, *Doğma Kaynaklara Bağlı*, Edebiyat ve İncesenet Gazetesi. Bakı: 27 fevral 1973.

Rejioğlu, Mustafa, *Şiir toplumun olmalı*, Kardeşlik dergisi, sayı 1/3, Bağdad: 1962

Benderoğlu, Abdülletif, *Irak-Türkmen Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*, 2 ciltte. I c. Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları (TKMY). Bağdad: 1989, 452 s.

Bayat, Fazil Mehdi, *Türkmen Tarihinden Yapraklar*, Bağdad: 1975, 240 s.

Köprülü, Faruğ Faig, *Irak Türkmen Şiirine Bir Bakış*, Yurt Dergisi, sayı 7, Bağdad: 2006.

Künye: Qaybaliyeva, Sakine, "Irak-Türkman Edebiyatında Yeni Şiirin Tarihine Bir Bakış", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi III*, (2012):358-366.